Aastalaada mõju Tartu tulunduslikku ellu oli kahepoolne — eitav ja jaatav. Ühest küljest oli ta tunduvaks piduriks kohaliku kaubanduse arenemisele. Võõrad kaupmehed tulid tihti palju suuremal hulgal (vähemalt esialgu), kui linnas oli kohalikke kaubanduslikke ettevõtteid üldse. „Aastalaada mehed" olid kohalikkudele kaupmeestele suuriks võistlejaiks: nad rõhusid hinnad tihti äärmuseni alla. Kohalikkude ettevõtjate vaen sai selle tagajärjel võõraste sissetungijate vastu otse traditsiooniliseks. Kuigi viimased saadud puhaskasu linnast välja viisid, oli siiski nende tekitatud võistlusel ka kohaliku kaubanduse kohta tervendav mõju, millest eriti kasu said tarvitajad. Peamiselt selles seisis aastalaada tulunduslik positiivsus. Aastalaat tõi tulunduslikku kasu ka veel majaperemeestele, võõrastemajade pidajaile ja veel mitut liiki ettevõtjaile. Kõige pealt saadi suurt tulu juba otsekohe kaupluseruumide ja korterite üürist. Umbkaudsete andmete järele saadi kaupluseruumide üürist 1832.—1835. a. 2000 kuni 2350 rubla aastas, 1841. a. — 4154 rubla ja hiljemini, umbes paarikümne aasta jooksul, kõikus üürisumma ikka 4000 rbl. ümber. Majaperemehed püüdsid enamalt jaolt jaanuarikuu eest üksi saada kogu aasta üüri ja veel rohkem, mis koguni kohalikule ajakirjandusele põhjust andis kurjustada. Linnale tulutoovalt mõjus ka ülirohkel arvul maalt tulnud aastalaadalkäijate hulk.

Jälginud üldjoontes Tartu kasvamist läinud aastasaja 60-date aastateni ja püüdnud selgitada selle tähtsamaid tegureid, tuleb meil peatuda ka selles kasvamises muutuva rahvastiku sotsiaalse ja rahvusliku koosseisu juures. Küll on andmed selle kohta kuni esimese rahvalugemiseni 1867. a. kõikuvad ja vähetäpsad, kuid umbkaudse pildi esitavad nad siiski.

Tartu rahvastiku sotsiaalne koosseis 60-date aastateni. XVIII sajandilt päris Tartu rahvastiku, mille üksikute kihtide arvulist suhtumist näitavad andmed 1799. a.[1]); nende järele asus linnas meessoost elanikke: 81 isikut aadlist, 11 vaimulikust seisusest, kaupmehi ja kodanikke 941, talupoegi „mitut liiki" (Bauern verschiedener Art) 980. — 1836. a. lõpult esitavad ametlikud andmed Tartu rahvastiku sotsiaalse koosseisu kohta järgmise pildi: aadlist 615 in.[2]) (nende hulgas 298 meessoost), vaimulikust seisusest — 108 (44), aukodanikke — 4 (2), kaupmehe-seisusest — 472 (175), kodanikuseisusest (Bürger und Beisassen) — 2710 (1352), alalisi tsunftlasi (perpetuell Zünftige) — 1152 (660), välismaalasi 159 (122), sõjaväelasi alamaist astmeist — 961 (552), talupoegi — 4180 (2228), muist seisusist — 1006 (396), mitmesuguste asutiste kasvandikke — 1034 (690). — Kui neid andmeid enam-vähem üldjoonteski pidada usaldusväärilisteks, siis näeme, et aastasaja esimesel kolmandikul ühelt poolt talupojad, teisest küljest kodanikud, kaupmehed ja käsitöölised moodustavad suhteliselt pea ühesuurused rühmad: 1799. a. on esimesi umbkaudu 48%, teisi aga 46%; 1836. a. on esimesi 34%, teisi 35%. See on esimene põhinähtus, mis Tartu rahva-arvu arenemisel mainitud aja jooksul silma paistab. Teise põhijoonena ilmestub asjaolu, et nimetatud aja kestes mainitud peakihid suhteliselt tagurpidi on läinud, seega vähema hoogsusega on suurenenud kui mitmesugused kõrvalkihid[3]).

1) Tartu linna-arhiiv, — „Verschläge der öffentlichen Bedürfnisse, Obligationen und Beyträge der Stadt Dorpat pro anno 1799". — Vt. käesolevas koguteoses M. Kurtšinski: Tartu linna rahandus.

2) 1836. a. andmed käivad mõlemast soost isikute kohta, järgnevais sulgudes on võrdluseks juurde lisatud meessoost isikute arv.

3) Osalt on see kõrvalkihtide suurenemine ainult näiline, sest et 1836. a. statistika eraldab mitmesugustesse kihtidesse kuuluvad „mitmesuguste asutiste kasvandikud" erirubriiki, kus nende üldarv on 1034.

Tartu, lk. 129